

Το τέλος της γλωσσικής πολιτικής

του Σπύρου Α. Μοσχονά*

Υπάρχει σήμερα εναλλακτική γλωσσική πολιτική που να μπορεί να «διορθώσει», να επεκτείνει ή να αντικαταστήσει την πολιτική που ολοκληρώνεται με τη μεταρρύθμιση του 1976;

Η μεταρρύθμιση του 1976 καθιερώνει σε όλες τις βαθμίδες της γενικής εκπαίδευσης ως γλώσσα και αντικείμενο της διδασκαλίας τη «Νεοελληνική». Ως Νεοελληνική νοείται «η διαμορφωθείσα εις πανελλήνιον εκφραστικόν όργανον υπό του Ελληνικού Λαού και των δοκίμων συγγραφέων του Έθνους Δημοτική, συντεταγμένη, άνευ ιδιοματισμών και ακροτήτων» (Ν. 309/1976, γραμμένος σε καθαρεύουσα).

Σε πολλούς φαίνεται κάπως παράδοξη αυτή η νομοθετική καθιέρωση γλώσσας. Τη γλώσσα τη διαμορφώνει η συνήθεια των πολλών και όχι κάποιος νομοθέτης, λένε. Άλλοι πάλι φαίνεται να πιστεύουν, αφελώς, ότι η γλώσσα θα μπορούσε να αλλάξει με τον ίδιο τρόπο που καθιερώθηκε, δηλ. με ένα απλό διάταγμα.

Όμως, η μεταρρύθμιση του 1976 δεν καθιερώνει απλώς γλώσσα, τη Νεοελληνική. Καθιερώνει πρότυπο γλώσσας, τη Δημοτική. Και δεν καθιερώνει μόνο γλώσσα και πρότυπο. Καθιερώνει γλωσσική πολιτική. Στη μεταρρύθμιση του 1976 απολήγει το κίνημα του δημοτικισμού, κυρίως όμως η γλωσσική πολιτική που συνδέθηκε, στις αρχές του αιώνα, με την κίνηση του «εκπαιδευτικού δημοτικισμού» και σχεδιάστηκε συστηματικά από τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη (βλ. «Οι αρχές της γλωσσικής πολιτικής», Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 25-6-2000).

Η γλωσσική πολιτική του Τριανταφυλλίδη, όπως άλλωστε και των περισσότερων δημοτικιστών, ανταποκρίθηκε σε μια κίνηση *σταδιακής επέκτασης των πεδίων χρήσης* της κοινής γλώσσας. Ο δημοτικισμός θέλει να συμμορφώσει αυτή την κίνηση στο πρότυπο της δημοτικής. Για «άπλωμα» της δημοτικής και του δημοτικισμού μιλάει ο Τριανταφυλλίδης. Οι ιστορικοί του γλωσσικού ζητήματος, αναπαράγοντας τον δικό του πρόδρομο απολογισμό — την πρόβλεψή του, στην πραγματικότητα — καταγράφουν δύο μεγάλους «σταθμούς» σ' αυτή την επεκτατική πορεία: την κατάκτηση της λογοτεχνίας και την εκπόρθηση της παιδείας. Έγιναν πολλά ενδιάμεσα, μικρά και μεγαλύτερα βήματα. Η γλώσσα της επιστήμης, της διοίκησης, της νομολογίας. Ο Τριανταφυλλίδης θα καταγράψει το «άπλωμα» της δημοτικής στα στρατιωτικά εγχειρίδια, στις οδηγίες για τους γεωργούς, στις επιστολές προς τις εφημερίδες, στις διαφημίσεις, στα αγγελτήρια γάμων και κηδειών.

* Ο Σπ. Μοσχονάς είναι γλωσσολόγος, λέκτορας στο Τμήμα Ε.Μ.Μ.Ε. του Παν/μίου Αθηνών.

Αυτή την επεκτατική κίνηση επιταχύνουν το κράτος και οι θεσμοί του. Σ' αυτή συντελούν όσες «γλωσσικές μεταρρυθμίσεις» παραχωρούν, από το 1917 κ.ε., περισσότερο «χώρο», δηλαδή περισσότερη χρήση, στη δημοτική.

Την επεκτατική αυτή κίνηση αναγνωρίζει λοιπόν και ολοκληρώνει η μεταρρύθμιση του 1976. Και, υπό μία έννοια, η μεταρρύθμιση του 1976 αποτελεί και το τέλος της γλωσσικής πολιτικής που υιοθετεί. Διότι αυτό που αναγνωρίζει είναι ότι *υπάρχει* κοινή γλώσσα: ότι η νεοελληνική, βασισμένη στο πρότυπο της δημοτικής, έχει ήδη επεκταθεί ή πρόκειται να επεκταθεί σε όλα τα πεδία χρήσης, του δημόσιου βίου εννοείται. Δικαίως λέμε λοιπόν: η μεταρρύθμιση του 1976 καθιερώνει τη δημοτική — χωρίς να προσθέτουμε: «στην εκπαίδευση».

Σε δύο χώρους μοιάζει να έχει συντελεστεί αυτή η επέκταση της κοινής-πρότυπης γλώσσας, σ' ένα «χώρο» κοινωνιογλωσσικό κι έναν (κυριολεκτικά) γεωγραφικό. Στον κοινωνιογλωσσικό χώρο η δημοτική πασχίζει και κατορθώνει να περιορίσει την καθαρεύουσα καθώς εκτείνεται σταδιακά σε περιστάσεις ολοένα και περισσότερο επίσημες και δημόσιες. Στον γεωγραφικό χώρο, μια κοινή γλώσσα καθιερώνεται παντού εκτοπίζοντας τις διαλέκτους και τα ιδιώματα. «Αναγκαίο κακό» θεωρεί ο Τριανταφυλλίδης αυτό το «παραμέρισμα» των διαλέκτων. Απλώς «αναγκαίο», θα λέγαμε, θεωρούσε το «παραμέρισμα» των μειονοτικών γλωσσών, όπως φαίνεται από την άποψη του για τον εξελληνισμό των σλαβόφωνων. Δεν μπορεί να γίνει η αφομοίωσή τους, μας λέει, με γλώσσα τεχνητή, την καθαρεύουσα: μόνο με γλώσσα ζωντανή μπορούν να εξελληνιστούν οι αλλόγλωσσοι πληθυσμοί.

Αν λοιπόν μετά τη μεταρρύθμιση του 1976 υπάρχουν «υπόλοιπα» αυτής της «επεκτατικής» πολιτικής, αυτά θα έχουν να κάνουν με τις αντιστάσεις που συναντά η χρήση της κοινής γλώσσας, κυρίως μεταξύ διαλεκτόφωνων και αλλόγλωσσων. Καθαρευουσιάνοι δεν υπάρχουν πια.

Έτσι, «υπόλοιπο» θα μπορούσε να θεωρηθεί η γλωσσική αφομοίωση της Κύπρου, που για «πολιτικοϊστορικούς» λόγους αντιστέκεται ακόμα στην πλήρη επικράτηση της νεοελληνικής κοινής. Αν αυτή η αφομοίωση επιτρέψουμε να συντελεστεί στην εποχή μας, θα είναι η δεύτερη υπέρ της κοινής γλώσσας επίλυση του γλωσσικού ζητήματος.

«Υπόλοιπο» θα μπορούσε να θεωρηθεί και η «αφομοίωση» (γλωσσική και «εθνική») των αλλόγλωσσων. Είναι πολύ πρόσφατη η συνειδητοποίηση ότι την ελληνική μπορούμε και οφείλουμε να τη διδάξουμε ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα, κυρίως στους μετανάστες και στις μειονότητες. Και η συνειδητοποίηση αυτή φαίνεται να προκαλεί κάποια αμηχανία στους γλωσσολόγους και στους εκπαιδευτικούς. Ο δημοτικισμός μάς δίδαξε να διδάσκουμε την ελληνική ως μητρική γλώσσα. Δεν ξέρουμε, δεν έχουμε φανταστεί ακόμα την ελληνική ως ξένη.

Υπάρχει σήμερα εναλλακτική γλωσσική πολιτική που να μπορεί, σύμφωνα με τις ανάγκες της εποχής, να «διορθώσει», να επεκτείνει ή να αντικαταστήσει την πολιτική που «τελειώνει» το 1976; Η καθιέρωση του μονοτονικού αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, συνέχιση της μεταρρύθμισης του 1976. Την είχε και αυτή προετοιμάσει ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης. Η «επαναφορά» των αρχαίων, δείγμα ενός αμήχανου συντηρητικού παρεμβατισμού, ούτε «διόρθωση» ούτε παρέκκλιση μπορεί να θεωρηθεί — κυρίως όμως δεν μπορεί να θεωρηθεί αντικατάσταση. Τέλος, η θέση της ελληνικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση και οι «απειλές» που προέρχονται από την κυρίαρχη αγγλική γλώσσα έχουν δώσει αφορμή για υστερικές εκδηλώσεις και μεγαλοστομίες, αλλά γλωσσική πολιτική δεν έχουν χαράξει.

Παρ' όλο που το μέλλον της ελληνικής στις νέες παγκοσμιοποιημένες συνθήκες επικοινωνίας συζητείται ευρύτατα, ελάχιστες ενδείξεις έχουμε ότι υπάρχουν τα πρότυπα και οι θεσμοί που θα αναδείκνυαν μια νέα γλωσσική πολιτική. Κυρίως, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι όσοι ασχολούνται με τα ζητήματα αυτά — οι ειδικοί είναι κυρίως αυτοί που δεν ασχολούνται — έχουν κάποια εικόνα, διαίσθηση ή όραμα για το μέλλον της ελληνικής που να περιγράφει μια γλώσσα διαφορετική από αυτή που μιλάμε και γράφουμε σήμερα, διαφορετική από τη γλώσσα που καθιέρωσε η μεταρρύθμιση του 1976.